

XXI. YÜZYILDA AFRİKA BOYNUZU'NUN ULUSLARARASI POLİTİKADA ÖNEMİ

ARAŞTIRMA MAKALESI

Doktora: Ahmat MAHAMAT OUMAR

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ahmadtchady@yahoo.fr

ORCID: 0000 0002 6121 6599

Gönderim Tarihi: 30.11.2020 Kabul Tarihi: 17.11.2020

Alıntı: OUMAR M. A. (2020). XXI Yüzyılda Afrika Boynuzu'nun Uluslararası Politikada Önemi. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(2), 58-69.

ÖZ: XXI. yüzyılın başından itibaren Afrika Boynuzu bölgesi sahip olduğu jeopolitik, stratejik ve ekonomik öneminden dolayı bölgesel ve uluslararası güçlerin dış politika ürettikleri ve aktif rol oynadıkları bir alan olmuştur. Çünkü Afrika Boynuzu bir yandan Babülmendep Boğazı'na bakarken diğer yandan zengin enerji kaynaklarına sahip olan Arap yarımadasına nazırdır. Ayrıca bölgede Afrika kıtasının geneli gibi azımsanmayacak miktarda doğal kaynaklar da bulunmaktadır. Bu özellikler onu uluslararası güçler nezdinde önemli bir alan haline getirmektedir. Dolayısıyla Afrika Boynuzu'nun uluslararası politikada gözetilen tüm standartlar açısından kritik önemde bir yer olduğunu söylemek mümkündür. Bahsi geçen coğrafyada XXI. yüzyılın başından itibaren bölgesel ve uluslararası oyuncular arasında şiddetli bir çatışma hali mevcuttur. Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası dönemde Afrika Boynuzu'nun jeopolitik önemine değinilerek uluslararası politikadaki yeri belirtilecektir. Ayrıca jeo-stratejik, askerî, siyasî ve ekonomik değeri üzerinden küresel sahada etkin bir nokta olması irdelenecektir. Bölgede bulunan uluslararası unsurlara dair örnekler sunulacaktır. Sonuç olarak ise uluslararası arenada stratejik öneme sahip olan Afrika Boynuzu'ndaki uluslararası ve bölgesel rekabetin geleceğine ilişkin senaryoları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika Boynuzu, Jeopolitik, Uluslararası Politika, Uluslararası Rekabet

The Importance Of African Horn In International Policy In The 21st Century

ABSTRACT: With the end of the Cold War and the beginning of the 21st century, the Horn of Africa due to its importance, became a strategic area for international and regional powers. This importance is certainly linked to the Bab el-Mandeb strait which overlooks the Horn of Africa and which is also considered to be one of the most important straits in the world in terms of security and international trade. Without forgetting that this strategic area opens onto the Arabian Peninsula with rich energy resources. This makes the Horn of Africa an area of great wealth and resources, just like the entire continent, and as such justifies the attractiveness of the major powers. All these parameters make the Horn of Africa a critical theater in terms of all standards observed in international politics. It has been a high-tone conflict area between international and regional powers both yesterday and today. Therefore, drawing on the concept of geopolitics, this study discusses the geopolitical importance of the Horn of Africa in the 21st century in correlation with its geographical dimension. This picture also brings together the traditional players operating in the region and new ones that have only recently joined. At the end, this research discusses the future scenarios on regional and international competitions in such a strategic African area with regard to the international system variables.

Keywords: Horn of Africa, Geopolitics, International Politics, International Competition.

Giriş

Afrika Boynuzu gerek siyasî gerek askerî ve ekonomik standartlar bakımından önemli stratejik bir konuma sahiptir. Coğrafi açıdan değerlendirildiğinde Afrika ve Asya'yı birleştirdiği görülmektedir. Kızıldeniz ve Hint Okyanusu Afrika Boynuzu sınırlarında buluşmaktadır. Ayrıca dünya ticaretinde başat bir rol üstlenen sayılı boğazlardan olan Babülmendep Boğazı'na nazır olmakla birlikte zengin enerji kaynakları olan Arap yarımadasına komşudur. Bu nedenlerle bölgedeki sömürge güçleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yanı sıra ABD, Rusya, Çin, Türkiye, Hindistan, İran, Suudi Arabistan ve diğer güçler de bu stratejik bölgede kalmayı planlıyorlar. Afrika Boynuzu'ndaki bölgesel veya uluslararası güçleri arasında çatışma ve rekabetle ilgili olarak sorulması gereken bazı sorular şu şekilde değendirilebilmektedir:

Afrika Boynuzu, siyasî denklemde gerçekten önemli bir unsur mudur? Öyleyse ona bu vasfı veren özellikler nelerdir ve bölgedeki mevcut uluslararası güçler nelerdir? Bunun ışığında küresel ve bölgesel etkilerin Afrika Boynuzu'na yansması ne ölçüdedir? Öte yandan dünya sistemindeki değişimler bağlamında yakın geleceğe dair bölgesel ve uluslararası çatışma senaryoları nelerdir?

Elbette bu çalışma, Afrika Boynuzu'nun XXI. yüzyılın uluslararası siyasetindeki önemine atıfta bulunarak tüm bu sorulara cevap vermeye çalışacaktır.

Afrika Boynuzu'nun Tanımlanması

Afrika Boynuzu'nun uzun tarihî boyunca bilinen isimlerinden Punt Ülkesi, Kuş Krallığı, Aksum Krallığı, Habeşistan, Biladussudan ve nihayetinde "*Afrika Boynuzu*" kavramı ortaya çıkmıştır. Afrika Boynuzu terimi, bölgenin gergedan boynuzu şeklini andıran coğrafi şeklinden kaynaklanmaktadır (Abdul-Râzzaq, t.y., s. 366). Coğrafi konum olarak Afrika Boynuzu, Hint Okyanusu tarafından güneye sınırlanan Afrika kıyılarının Babülmendep Boğazı'nda bir Doğu Afrika Arap Yarımadası ve kuzeyde Kızıldeniz kıyılarında boynuz şekline benzeyen bölgedir (Woodward, 2013:10). Arapça ansiklopedisinde Afrika Boynuzu, Afrika Kıtası'nın doğu kısmından Aden Körfezi'nin doğusuna doğru uzanan bir gergedan boynuzu şeklinde yükselen bir bölge olarak tanımlanır (Abdul Razzaq, t.y:366).

Şekil: Afrika Boynuzu'nun Coğrafi Konumu (Library of Congress)

Politik anlamı açısından bakıldığında ise Afrika Boynuzu kavramı, uluslararası paydaşlara göre daraltılmış veya genişletilmiştir. Bu nedenle, Afrika Boynuzu kavramını ve bölgelerini tanımlamak biraz karmaşık hâle gelmiştir. Bazıları Afrika Boynuzu bölgesinin dört ülkeden oluşan bir bölge olduğunu öne sürmektedir. Bunlar; Somali, Cibuti, Etiyopya ve Eritre şeklinde sıralanabilmektedir. Başka bir görüşe göre de Afrika Boynuzu altı ülke olan Somali, Cibuti, Etiyopya, Eritre, Sudan ve Kenya'dan oluşmaktadır (Fatehu Rahman, 2012:165). Genel olarak ise Afrika Boynuzu; Somali, Cibuti, Etiyopya, Eritre, Sudan, Güney Sudan, Kenya ve Uganda ile birlikte sekiz ülkeyi kapsayan bir bölgedir (David, 2000:2). Buna dayanarak Afrika Boynuzu, geniş anlamda çeşitli müdahaleler ve etkilerle birlikte, bir bütün olarak Doğu Afrika ve Büyük Göllerin bir bölümünü kapsamaktadır. Böylece Afrika Boynuzu kuzeyden Kızıldeniz, kuzeydoğudan Aden Körfezi, doğudan Hint Okyanusu, güneyden Kenya, batı ve kuzeybatıdan Sudan Cumhuriyeti ile sınırlanmış bir bölgedir (Paul B., 1991:12). Stratejik anlamıyla son dönemde ise, Büyük Afrika Boynuzu (*The Greater Horn*) (Woodward, 2006:1) şeklinde adlandırılmaktadır.

Şekil 2. Afrika Boynuzu Ülkeleri (Mekonnen, 2019, s. 6)

Tarihî açıdan XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında, Etiyopya dışında bütün Kıta sömürgeleştirilmiştir. Afrika Boynuzu da İngiltere, Fransa ve İtalya gibi birden fazla aktörün aktif rol oynadığı bir bölge haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları (veya bağımsızlıklarının verilmesi) ile bölgedeki ülkeler farklı tarihlerde bağımsız olmuşlardır. Bu tarihler şu şekilde sıralanabilmektedir. 1956'da Sudan, 1960'da Somali, 1962'de Uganda, 1963'te Kenya ve 1977'de bölgedeki son bağımsızlığını kazanan Cibuti olmuştur. Bunun yanı sıra, 1993'te Eritre Etiyopya'dan ayrılırken 2011'de ise Güney Sudan, Sudan'dan ayrılmıştır.

Afrika Boynuzu'nda coğrafi açıdan en büyük ülke Sudan en küçük ülke ise Cibuti'dir. Cibuti sadece 23.200 km² alana sahip bir ülkedir (Encyclopedie). Bu devlet, kendisini Arap Yarımadası'ndan ayıran Babülmendep Boğazı'nın batı kıyısında yer almakta olup stratejik bir konuma sahiptir. Aynı zamanda hem Afrika Boynuzu ülkeleri içindeki hem de Afrika kıtasındaki en küçük ülkelerden biridir.

Bölge demografik açıdan değerlendirildiğinde genel bir ifadeyle güçlü bir ulus kimliğinin varlık gösterdiği bir devlete sahip görünmemektedir. Her ülkede çok sayıda kabile bulunmaktadır. Aynı zamanda bölgenin bazı ülkelerinde ortak kabileler de bulunmaktadır.

Aynı bağlamda bölgedeki dinî yapısı ve etkisine gelince, aslında dinin toplumların kültürü üzerindeki rolünün göz ardı edilemeyeceği kabülünden hareketle bölge dinî açıdan incelendiğinde bölgede İslamiyetin ve Hıristiyanlığın yoğun şekilde benimsendiği fark edilmektedir. Ayrıca bölgede Yahudilik ve animizmin etkin olan diğer din ve inanç sistemleri olduğu belirtilebilmektedir. Din toplumların ekonomik, sosyal ve politik yaşamını etkilemesiyle devletlerin kimlikleri üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu açıdan modern devletin kimliğine bakıldığında bu devletin kimliğinin temeli hem etnik hem de dine dayalı olabilmektedir. Afrika Boynuzu'ndaki dinî kimliğin tanımlanması ve bu dinî kimliğin kamusal yaşam alanlarına etkisinin nasıl olduğu hakkında değerlendirmelerin yapılmasının gerekliliği hissedilmektedir. Neticede bölge nüfusunun çoğunluğunun benimsediği dinler olduğu için Hristiyanlık ve Müslümanlığa odaklanılacaktır. Diğer taraftan bu iki dine inananların oranı devletten devlete değişmektedir.

Bölgede en yaygın benimsenen din İslam'dır. Sudan, Somali, Cibuti, Etiyopya ve Eritre'de Müslüman halk çoğunluktadır. Ancak bu çoğunluk sayılan ülkeler arasında oransal farklılıklar göstermektedir. Buna karşılık, Güney Sudan, Uganda ve Kenya'da Müslümanlar azınlıktadır (Abu Khalil, 2003:23,154).

Diğer taraftan, Hristiyan dinî öncelikle Etiyopya ve Eritre'de yoğunlaşmıştır. Hristiyanlık bölgeye M.S. I. yüzyıldan itibaren girmeye başlamıştır. IV. yüzyılda Aksum Kralı Ezana, Hristiyanlığa inanmaya başlamış ve devletin resmî dinî Hristiyanlık olmuştur (David W., 2012:95). Böylece Afrika'daki Ortodoks Kilisesi'nin en eski ve en önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu yüzden Hristiyanlık Etiyopya ve Eritre'de uzun yıllar boyunca varlık göstermiştir. Böylelikle, siyasal iktidar Hristiyan ailelerin ellerinde devam etmiştir. Şu anki Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed, ülke tarihinde en yüksek siyasî göreve ulaşan ilk Müslüman kökenli Başbakanı olmuştur.

Afrika Boynuzu'nda Yahudilik dinî Etiyopya'da Aksum Krallığı döneminden itibaren varlık göstermektedir (David W., 2012:102). Ancak İsrail Devleti'nin kurulmasıyla, ülkedeki Falaşa Yahudileri geçen yüzyılın sonlarında İsrail'e göç etmişlerdir. Ayrıca Etiyopya'da Yahudi varlığına ek olarak Kenya ve Uganda'da da bu dine inanan çok az sayıda kişi bulunmaktadır.

Afrika Boynuzu'nun Uluslararası Politikadaki Önemi

Bölgenin uluslararası politikadaki öneminin en önemli kaynağı sahip olduğu jeopolitik konumudur (Abdul-Razzaq, t.y:366). Afrika Boynuzu'nun jeopolitik açıdan önemli olmasının nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir: (I) Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında açılmasından sonra Babülmendep Boğazı geçişinin önemi artmış ve sonuç olarak Afrika Boynuzu bölgesinin stratejik önemi uluslararası arenada artmıştır. (II) Afrika Boynuzu'nun ABD ve Batı ülkeleri gibi büyük ülkeleri bu kaynakları savunmaya teşvik eden ve Basra Körfezi bölgesinde bulunan petrol kaynaklarına yakınlığı, buna erişimin sağlanması ve bunun içinde kullanılan en önemli araçlar arasında askerî üslerin de kurulması ve bölgedeki ülkelerle istihbarat bilgilerinin paylaşılması olmuştur. (III) Afrika Boynuzu bölgesi, Sudan'daki Sevakin Adası, Cibuti'deki Doralei Limanı, Eritre'deki Assab Limanı ve diğerleri gibi stratejik öneme sahip liman ve adaları içerir.

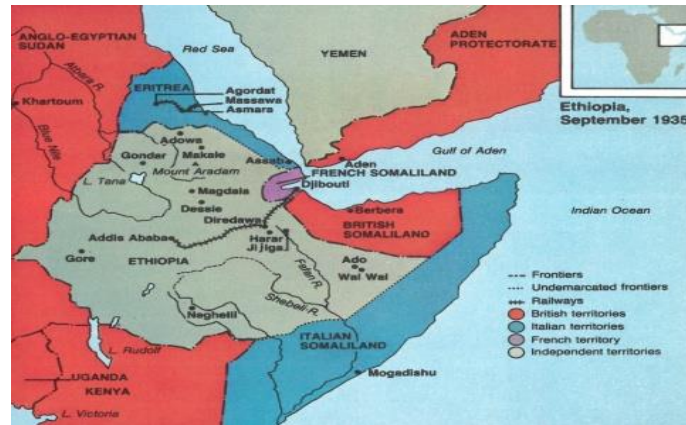
Sudan, Güney Sudan ve Uganda gibi bölge ülkelerinde petrolün keşfinden sonra artan Afrika Boynuzu'nun ekonomik önemi; doğalgaz, altın ve diğer doğal kaynaklarla daha da artmıştır. Diğer taraftan Afrika Boynuzu bölgesi önemli bir tatlı su kaynağıdır. Çünkü Mavi ve Beyaz Nil kaynakları Mısır'daki ana

su kaynaklarıdır (Mohamed, E., t.y:214). Bu hayatî kaynağın yeri, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, su sorunu uluslararası alanda önemli bir mesele haline geldiğinden dolayı tüm yerel, bölgesel ve uluslararası seviyelere olan ilgiyi arttırmıştır. Su sorunu dünyanın birçok bölgesine ek özellikle Afrika Boynuzu ve Nil Havzası bölgesinde güvenlik ve istikrarın bozulmasına yol açabilmektedir. Nitekim Etiyopya'nın uygulamaya başladığı "Rönesans Barajı" projesi, Mısır ve Nil Havzası ülkeleri arasında yaşanacak olan su krizi ile bölgede istikrarı bozan diğer konulardan biri haline gelebilmektedir (Harriet, 2012:50).

Sıralanan faktörler bölgesel ve uluslararası aktörlerin bölgeye olan ilgisini arttırarak aktörlerin bölge üzerinde stratejik çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla politikalar üretmesine neden olmaktadır (Abdul-Razzaq, t.y:366).

Afrika Boynuzu'ndaki Uluslararası Rekabet Unsurları

Afrika Boynuzu'nda geleneksel uluslararası güçler bölgeye yeni gelen uluslararası güçler ve bölgesel güçler varlık göstermektedir. Afrika Boynuzu'ndaki geleneksel uluslararası güçlerin varlığı sömürge dönemine dayanmaktadır. Bu uluslararası güçler İngiltere, Fransa ve İtalya şeklinde ifade edilebilmektedir. İngiltere'nin Afrika Boynuzu'ndaki gerçek mevcudiyetinin başlangıcı, batı sömürge güçleri arasındaki sömürge rekabetinin maksimum düzeye ulaştığı XIX. yüzyılın ilk yarısında, İngiltere'nin Afrika Boynuzu'na yönelmesi olarak kabul edilebilir. Ancak İngiltere Sudan, Kenya, Uganda ve Somaliland "İngiliz Somalisi" ülkelerini kontrol altına aldıktan sonra Afrika Boynuzu'ndaki en etkili Avrupa ülkesi haline gelmiştir. Etkinlik gösterdiği bu bölgeler 1950'lere ve 1960'lara kadar bağımsızlıklarını kazanmayan İngiliz kolonileri olmuştur (Degu, 2002:182).

Şekil 3. Sömürge Döneminde Afrika Boynuzu Haritası (Africa and the British Empire Maps)

İngiliz mevcudiyetinde olduğu gibi, Afrika Boynuzu'ndaki Fransız mevcudiyetinin kökleri, Afrika kıtasındaki batı sömürge furyası dönemine kadar uzanmaktadır. Fakat Fransa'nın odağı kuzey, batı ve orta Afrika bölgelerinde olmuştur (Adu Boahen, 1987:22). Cibuti bu dönem Fransa'nın bölgede etkin olduğu tek noktadır. Daha sonra Fransa Etiyopya İmparatoru II. Menelik döneminde, 1907'de Etiyopya'daki ilk büyükelçiliğini açarak, XX. yüzyılın başından itibaren Etiyopya ile ilişkilerini pekiştirmeye çalışmıştır. 1917'de ise Cibuti ile Addis Ababa'yı birbirine bağlayan demiryolunun inşasına başlamıştır. Bu proje ile Fransa'nın bölgedeki etkinliği artmış Fransız askeri üssünün Cibuti'de konuşlandırılması ile devam edecek süreçte önemli bir merhaleyi temsil etmiştir (Sıradağ, 2014:107). Bölgedeki İtalyan varlığı Berlin Konferansı'nın yapıldığı IX. yüzyılın sonlarına kadar dayandırılabilir (Mattia, 2018:4-7). Özellikle 1885'in başlangıcında (AduBoahen, 1987: 49) yani Berlin Konferansı'ndan sonra İtalya, Eritre'ye ek olarak, Somali'nin büyük bölümlerini işgal ederek bölgede aktif politika yürüten Batılı aktörlerden bir diğeri haline gelmiştir. Aynı zamanda İtalyanlar Etiyopya'yı işgal etmeye çalışmıştır. Ancak 1896'da "Adwa" Muharebesi'nde Etiyopyalılar tarafından yenilmiştir (Van der Plas, 2017:3).

İtalya Afrika Boynuzu'nda ilk başta yavaş işgal politikasını, güvenilir izlenimi yarattıktan sonra ise askerî güç kullanmıştır. Böylece İtalya, 1889-1891 yılları arasında padişahlar ve kabile büyükleri ile bir dizi anlaşmayı yapmıştır. Ayrıca İtalyan Somaliland veya "Jubaland" olarak adlandırılan bölgede yani, Güneybatı Somali'de koruma ilan etmişlerdir (Abdul Razzaq, t.y:391). Ancak İtalyanlar, II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgilerinden sonra bu bölgeleri kaybetti, bu yüzden İtalyan Somaliland'ı 1949'a kadar İngiliz yönetimi altında kalmıştır. Sonrasında Birleşmiş Milletler vesayeti altında ve yine İtalyan yönetimi altında

bir bölge olmuştur (Wael, 2008:48-49). Bu vesayet, Somali'nin bağımsızlığını kazandığı 1960 yılına kadar sürmüştür.

Aynı şekilde Etiyopya, Benito Mussolini'nin bölge halklarının sömürgeci genişleme hırsları nedeniyle 1936 yılında İtalyan işgaline maruz kaldı (Riyad, 1966:141). Ancak İtalyanların Etiyopya'yı işgalinden sonra Etiyopya, güçlü bir direnişten ve II. Dünya Savaşı'nın koşullarından dolayı 1941'de yeniden kuruldu.

Bundan sonra, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'lı aktörlerin küresel bağlamda nüfuzlarını kaybetmeleri neticesinde Afrika Boynuzu'ndaki rekabet hattına yakın tarihte yeni uluslararası güçler girmiştir. Bu uluslararası güçlerin en önemlileri ABD, Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya gibi devletlerdir. Burada, Çin ve ABD, Soğuk Savaş döneminden itibaren Afrika Boynuzu'nda varlığı artarak devam eden uluslararası güçlerdir.

Afrika Boynuzu'nda varlık gösteren en aktif bölgesel aktörler ise İran, İsrail, Türkiye ve Körfezi ülkeleri şeklinde sıralanabilmektedir. Bu ülkelerin Afrika Boynuzu'nda özellikle ekonomik, siyasî ve askerî alanlarda politikaları mevcut görünmektedir.

Şekil 4. Afrika Boynuzu'nda Uluslararası ve Bölgesel Rekabet (Jessica, 2019: Gulf state rivalries in the Horn of Africa: Time for a Red Sea policy?)

Sıralanan bölgesel güçlerden ilk olarak İran varlığıyla ilgili Afrika ülkeleriyle siyasî ve ekonomik ilişkileri güçlendirme istekliliğini gösterdiği ifade edilebilmektedir (Ayman, 2005:26).

Afrika Boynuzu'nda İran'ın varlığı yürüttüğü nükleer program üzerindeki Batı ve Amerikan baskısıyla ilişkili ilerlemektedir. Nitekim İran'ın kıtaya yönelik yürüttüğü politikaların temelinde uluslararası alanda yaşadığı siyasî ve ekonomik baskılar ışığında daha fazla Afrika desteği almayı amaçlaması yatmaktadır. Aynı zamanda İran, izolasyon duvarını kırmaya ve ABD'nin baskısı, yaptırımları ne olursa olsun İran'ın aktif bir dış politika yürütme kabiliyeti olduğunu göstermeye çalışmaktadır (Ayman, 2005:23).

İsrail'in Afrika Boynuzu'ndaki varlığı ise iki açıdan değerlendirilebilmektedir. İlk olarak belirtmek gerekir ki İsrail bölgede tarihi açıdan Afrikalı Falaşa Yahudileri tarafından temsil edilmektedir (Steven, 1992:The Bitá Israel Flasha in Ethiopia). İkinci olarak, Arap-İsrail çatışmasıyla ilgili bir güvenlik politikası mevcuttur. Bu, İsrail'in bölgede bir bütün olarak başarmayı amaçladığı politik hedefleri üzerinden değerlendirilebilmektedir. İsrail'in hedeflerinin İsrail'in ulusal güvenliği ile yakından bağlantılı olduğu açıktır, İsrail'in Filistin meselesi nedeniyle bölgedeki birçok ülke tarafından dayatılan bölgesel izolasyondan kurtulma girişimi bölgedeki politikalarında rol oynamaktadır. Bu nedenle İsrail, bölgedeki Ortodoks Hıristiyan akımına öncülük eden Etiyopya ile bir ilişki kurarak Afrika Boynuzu bölgesine odaklanmaktadır (Woodward, 2013:12). Ayrıca İsrail'in Sudan ile yakın zamanda ilişkiler kurma girişimlerine bakıldığında, bu girişimlerin başarılı olması durumunda bölgeye yönelik geliştirdiği politikalarda başarılı bir ivme yakaladığı ifade edilebilecektir.

Afrika Boynuzu'ndaki bölgesel güçlerin varlığı çerçevesinde, strateji yarışına katılan Arap Körfezi ülkelerinin ön saflarında Suudi Arabistan ve BAE gelmektedir. Ekonomik olarak, BAE, Somali'deki Berbera Limanı, Eritrean Assab Limanı ve Cibuti'deki Durali Limanı gibi Aden Körfezi ile Hint Okyanusu ve körfez kıyıları olanlar olmak üzere hayati bölgesel limanların satın alınması konusuna odaklanmıştır (Gérard, 2016: Le Monde Diplomatique, Septembre 2016). BAE ayrıca Puntland ile Somaliland gibi Somali yarı

ayrılıkçı bölgelerine yatırım yapmaya çalışmaktadır. Ancak 2018'de Mogadişu havaalanında BAE'nin ülkeye yasa dışı yollardan sokmaya çalıştığı 9 milyon dolara el konulması ile iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir (Charles, 2014:19–60).

Bölgeye yönelik Suudi Arabistan'ın politikası Suudi insanî yardım örgütleri aracılığıyla, özellikle Somali'de insanî destek yoluyla Afrika Boynuzu ülkelerinin desteğini almaya çalışmak şeklindedir. Ayrıca Suudi Arabistan ve bir dizi uluslararası gücün askerî üssüne ev sahipliği yapan Cibuti arasında 2017 yılında güvenlik anlaşması imzalanmış ancak halen ülke Afrika Boynuzu'nda askerî üs kuramamıştır (Aglionby, (2017: Financial Times 17 Jan. 2017). Belirtilmelidir ki bölgede İsrail, İran ve Körfez ülkelerinin artan etkinlikleri arasında rekabet de mevcuttur (Harry, 2018:350). Özellikle Körfez ülkeleri bölgede İsrail'in genişlemesine karşı herhangi bir politika üretmezlerken İran nüfuzunun artması noktasında engelleyici hamleler geliştirmeye çalıştıkları iddia edilebilmektedir.

Türkiye ile ilgili olarak, Türkiye'nin Afrika kıtasında önemli bir tarihî varlığa sahiptir. Aslında Osmanlı İmparatorluğu ile Afrika Boynuzu arasındaki bağlantılar, Osmanlı amirali Ali Bey'in Somali kıyılarına ve Malindi Limanına (Kenya) ulaştığı 1584 yılına dayanmaktadır (Numan, 2016:142-143). Son yıllarda ise, Türkiye'nin Afrika kıtasını ihmal etmemesi gerektiğine inandığı stratejik vizyona doğrultusunda 1990'lı yıllardan itibaren güçlenmeye başlayan ilişkiler daha üst bir aşamaya taşınmıştır (Davutoğlu, 2002:208).

Türkiye, 2002'den bu yana diplomatik, ekonomik ve kültürel bağları güçlendirmek amacıyla genel olarak Afrika kıtasına artan bir ilgi göstermiştir. Bunlara ek olarak Türkiye-Afrika ilişkileri, 2008 yılında yapılan ilk İstanbul Zirvesi'nden bu yana Afrika Birliği ile Türkiye arasında toplantı ile konferanslarla sonuçlanan ve çoğu Afrikalı liderin katıldığı önemli bir büyümeye tanık olmuştur (Numan, 2016:297).

Bu gelişmeler ışığında, Türkiye ve Afrika arasında üst düzeyde birçok ziyaretle devam eden yeni bir süreç başlamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Afrika ülkelerini en çok ziyaret eden dünya lideridir (Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı, İletişim Başkanlığı). Ziyaretleri arasında Eritre ve Güney Sudan hariç sekiz Afrika Boynuzu ülkesinden altısı yer almıştır. 2011 yılında, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaklaşık otuz yıl sonra Somali'yi ziyaret eden ilk ülke lideri olduğu göz önünde bulundurulması gereken bir detaydır (Sıradağ, 2017:704). Yani Somali'de devam eden iç savaş nedeniyle ülkedeki merkezi hükümetin çöküşünden bu yana ülkeyi ziyaret eden ilk devlet başkanıdır.

Türkiye, siyasî, güvenlik, insanî, kalkınma ve hatta askerî açıdan Somali'ye büyük önem vermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Somali'deki varlığı, Somali'nin yeniden inşasına katkıda bulunmaktadır (Yalçın, 2016:32).

Türkiye stratejik planı çerçevesinde, Somali'nin başkenti Mogadişu yakınlarında askerî üssünü kurmuştur. Bu üs Türkiye'nin yurtdışında inşa ettiği en büyük askerî üs olarak kayıtlara geçmiştir. Üssün inşası ile Somali'nin uzun süren iç savaş boyunca çöken ordusunun yeniden oluşturulması çabalarının ilk aşamasını teşkil etmektedir (Middle East Monitor, 5 Oct. 2017).

Aynı bağlamda Türkiye'nin Etiyopya, Sudan ve Afrika Boynuzu'ndaki diğer ülkelerle güçlü ilişkileri vardır. Burada Etiyopya, birçok yatırım fırsatına sahip gelişmekte olan bir ülke iken, Türkiye büyük bir uzmanlığa ve sermayeye sahiptir. Bu, iki ülkenin menfaatine olacağı söylenebilmektedir (Abdu, 2012:207).

Sudan ile ilgili olarak, Sudan ve Türkiye'nin paylaştığı tarihî derinlikten çıkarılan stratejik ilişkiler bulunmaktadır. Bu, uzun vadede her iki tarafa da hizmet eden stratejik bir boyutla ilişki kurmaya çevrildi ve Sevakin Adası, Sudan ile Türkiye'nin aradığı stratejik ortaklığın derinliği için açık bir örnektir. Nitekim Türkiye, 2006 yılından bu yana Sudan ile olan ilişkilerine büyük önem vermeye başlamıştır (Orakçı, 2018:185).

Genel olarak, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik dış politikası Afrika ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bunun ışığında, Afrika Birliği'nin 2008 yılında Türkiye'yi stratejik bir ortak ilan etme kararı ve 2008 yılında yapılan "*Türkiye-Afrika İşbirliği*" zirvesi iki taraf arasındaki sürekli iş birliğinin başlangıç noktası olmuştur (Hazar, 2016:295).

Her hâlükârda, Afrika Boynuzu'n bölgesindeki bulunan aktörlerin politikaları ve aralarındaki rekabet Afrika Boynuzu bölgesinin stratejik, jeopolitik ve ekonomik öneminin sonucu olarak değerlendirilebilmektedir.

Uluslararası Politikanın Afrika Boynuzu'na Etkileri

Uluslararası ve bölgesel rekabetin Afrika Boynuzu'na yaptığı politik etkiye bakıldığında, bu etkinin sömürge döneminden mülhem alınarak üretilen hegemonik politikaların sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim bağımsızlıkları sonrasında iç ve dış egemenliklerini tesis etme noktasında çeşitli krizler yaşayan Afrika ülkeleri üretilen hegemonik politikalar doğrultusunda gerçekleştirilen hamlelerden daha yoğun şekilde etkilenmiştir. Nitekim Somali örneğinde Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin rekabet alanı olan ülke Soğuk Savaş sonrası ABD'nin ürettiği politikalarından etkilenmiştir. Bu noktada bölge tarihinde egemen aktörler olan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın ABD etkinliği karşısında rekabet etme güçleri zayıf olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak Çin'in tüm kıtada ve özellikle Boynuz bölgesinde artan nüfuzu bölgenin geleceğinde geçmişinden daha ciddi rekabetlere sahne olacağı habercisi olarak görülebilmektedir. Büyük olasılıkla, ABD ve Çin, uzun süredir bölgedeki rakiplerinin başında yer almaktadır. Çünkü her iki taraf için bir öncelik, her birinin ulusal çıkarlarını etkileyen petrol unsurudur. ABD Afrika petrolünü daha fazla kullanmayı arzulamakta ve petrolün küresel stokunu kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu noktadan hareketle Avrupa'nın Afrika Boynuzu'ndaki etkisini sınırlamayı ve Çin faaliyetleriyle mücadele etmeyi hedeflemektedir (East Africa GIS data, 2017:4). Askerî üsler, ülkelerin dış etki yaratması için en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Diğer tarafta, uluslararası aktörlerin politikalarının ve bu aktörler arasındaki rekabetin Afrika Boynuzu ülkeleri üzerinde ekonomik açıdan olumlu ve olumsuz etkileri mevcuttur.

Olumsuz etkiler olarak, uluslararası aktörlerin siyasetleri bazı servetlerin yağmalanmasına, zenginliğin bir şekilde çalınmasına ve başkalarına aktarılmasına, dolayısıyla yoksulluğa ve az gelişmişliğe neden olmuştur. Ülkeyi trajik ekonomik koşullara sokan ABD yaptırımlarından etkilenen Sudan modeli bu konuda örnektir. ABD'nin yaptırımları Sudan ekonomisini ciddi biçimde tüketmiş ve doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkeyi yoksulluk ve işsizlik oranlarını arttıran ardışık ekonomik krizlere sürüklemiştir. Bu yaptırımlar 1993 yılında başlamıştır. Sudan tarafından 1996 yılına kadar ülkede kalan El-Kaide lideri Usame bin Ladin'in ağırlanması sonrasında ABD, Sudan'ı terörizm destekçisi devletler listesine katmıştır (Abdel-Bari, 2007:55-59). Bunun sonucu, Sudan halkı 2019'da Ömer el-Beşir rejiminin düşmesiyle sonuçlanan ve "*Ekmek Devrim*" olarak bilinen büyük protestolarda el-Beşir rejimine karşı çıkmıştır. Sudan bir yandan ordu ile siyasî partiler ve diğer yandan sivil hareket arasında süren bir çekişme halindedir.

Diğer tarafta, Afrika Boynuzu'ndaki uluslararası varlığın olumlu etkisinden bahsetmek gerekirse ekonomisini ve altyapısını iyileştirmek için bu uluslararası ve bölgesel momentumdan yararlanmaya çalışan Etiyopya ve Kenya benzeri devletlerden bahsedilebilmektedir. Bu iki ülke, Afrika Boynuzu'ndaki uluslararası rekabet ışığında, hem yatırımları çekmek hem de altyapıyı modernize etmek açısından tatmin edici sonuçlar üretmek için esnek bir politika izlemişlerdir.

Afrika Boynuzu'ndaki Uluslararası Rekabete Dair Gelecek Senaryoları

Küresel ve bölgesel stratejik oyunun ayrılmaz bir parçası haline gelen Afrika Boynuzu'na uluslararası ve bölgesel yönelim artmıştır. Askerî üsler kurulması ve ekonomik faaliyetler söz konusu yönelime örnekler oluşturmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında, Afrika Boynuzu bölgesinde uluslararası ve bölgesel rekabetin geleceği iki senaryoda öngörülebilmektedir: Birincisi, Afrika Boynuzu'ndaki uluslararası güçler arasındaki harmonik rekabet senaryosu, ikincisi ise Afrika Boynuzu'ndaki uluslararası güçler arasındaki şiddetli rekabet senaryosu. Bu iki senaryoyu karşılaştırarak Afrika Boynuzu ülkelerinin geleceği üzerindeki etkisinin somutlaştırılması ve anlaşılması için çalışılacaktır.

Afrika Boynuzu'ndaki harmonik rekabet senaryosunu uyarılama girişimi, bu uluslararası sistemin kompozisyonunun değiştiği veya değiştiği durumda, uluslararası sistem yürüyüşünün geleceğini okuma girişimi bağlamında gelmektedir. Uluslararası sistem aynı kalırsa ve unsurlarının bileşimi değişmezse Afrika Boynuzu bölgesindeki uluslararası ve bölgesel rekabet önemli ölçüde değişmeyecektir. Bu durumda uluslararası ve bölgesel güçlerin Afrika Boynuzu'nda kalması beklenmektedir. Harmonik rekabet kavramı ile statüyü olduğu gibi korumak ve Soğuk Savaş günlerindeki çatışmalara benzer şekilde Afrika Boynuzu'nu doğrudan veya dolaylı bir savaş alanına dönüştürmemek kastedilmektedir. Bir bölgedeki birçok uluslararası gücün askerî üslerinin devamlılığı, harmonik rekabetin bir görüntüsünü vermektedir. Afrika Boynuzu ülkeleri arasında gerek bir ülke içinde gerek bölge ülkeleri arasında rahatsızlık, darbe

veya vekâlet savaşların büyük şansı olmayacağına inanılmaktadır. Bu duruma harmonik rekabet denilebilir. Ancak bu durum, uluslararası veya bölgesel güçler arasındaki anlaşmazlıkları ve rekabeti ortadan kaldırmamaktadır.

Afrika Boynuzu'na yönelik şiddetli rekabet senaryosuna gelince, uluslararası sistemde aktif olan bu uluslararası güçler arasındaki etkileşim sürecindeki potansiyel dönüşümlerin biçimiyle bağlantılıdır. Aslında, uluslararası sistemin gidişatını değiştirmek genellikle uluslararası alanda meydana gelen önemli olaylara bağlıdır. Ancak şu anda sorulabilecek sorular şunlardır: ABD uzun süre uluslararası sistemin lideri mi kalacak, yoksa durum değişecek mi? Çin kademeli yükselme stratejisini sessizce sürdürmeyi devam edecek mi yoksa terk edip daha mı saldırgan olacak?

Tüm bu durumlarda, Afrika Boynuzu bölgesindeki uluslararası veya bölgesel güçler arasındaki şiddetli rekabet hipotezi tartışmaya açıktır. Süper güçler ise, bundan önceki hipotezde olduğu gibi, bu hipotezde de daima piramidin tepesinde kalacaktır. Genel olarak Çin-Amerikan rekabetinin gelecek senaryolarında üç ihtimal vardır: Birinci ihtimal ABD'nin Çin'in ekonomik kalkınma sürecinde önemli olduğunu düşünürse, ekonomik ve politik ilişkileri birleştirmek için ABD ve Çin arasındaki yakınlaşma görülecek ve Çin Amerikan yatırım projelerinin yapıldığı bir adres olacaktır. İkinci ihtimal, ABD-Çin ilişkileri, Çin'in bir süper güç olmak istediği gerçeğine dayanarak daha fazla gerilime ve çekişmeye tanıklık ederken, ABD, Çin'in yükselişini ulusal güvenliğine ve uluslararası sistemdeki konumuna bir tehdit olarak değerlendirecektir (AhmedMuslim, 2018:276). Üçüncü ihtimal ise, ABD ve Çin arasındaki ilişkiler daha gerçekçi olacak ve gerçekler kuralına tabi olacaktır (Mary Helen, t.y:63). Böylelikle iki ülke arasındaki ilişkilerin aralarındaki mevcut rekabet nedeniyle aşırı yakınlığa yol açmayacaktır. Ancak askerî çatışma seviyesine kadar ulaşmayacaktır; çünkü ikisinin de yıkıcı askerî gücü, birbirleri ile olası bir çatışmaya girmelerine engel olacaktır.

Her durumda ikinci ve üçüncü ihtimallere dair varsayımlar açık bir şekilde uluslararası bir iki kutuplu veya çok kutuplu sistem altında bu iki kuvvet arasındaki şiddetli rekabet senaryosunu pekiştirmektedir. Bu durum, ABD'nin Çin'in ekonomik, askerî ve teknolojik gücünün yükselmesi karşılığında gücünün bir kısmını kaybedeceğini ima etmektedir. Amerikan hegemonyasının düşmesinin Amerikalıların gözünde kolay olmadığını bilmek gerekmektedir. Böylelikle şiddetli bir rekabet yaratacak ve kendini güçlendirmek veya diğer tarafı zayıflatmaya çalışmak için güçlü ve zayıf yanları arayacaktır. Böyle bir ortamda, Afrika'nın doğal kaynakları ve Afrika Boynuzu gibi stratejik yerler ABD ve Çin'in endişeleri arasında kalacaktır. Afrika'nın kaynakları üzerindeki uluslararası mücadele, Afrika'daki Çin-Amerikan rekabetinden daha zorlu, şiddetli ve güçlü bir rekabet olacaktır. Çünkü bir sonraki çatışmada en önemli stratejik öncelik, petrol de dâhil olmak üzere birincil kaynaklar unsurunu içermektedir (Didier, 2009:178).

Aslında, uluslararası güçler arasındaki rekabet ne kadar yoğun olursa, Afrika Boynuzu bölgesi rekabet halindeki devletler için daha fazla önem kazanmaktadır. Bölgedeki çatışma esas olarak coğrafyanın ekonomik kalkınmada ve uluslararası güçlerin aradığı gücü inşa etmede önemli bir faktör olması nedeniyle ortaya çıkacaktır. Üstelik Afrika kıtasının bir parçası olan bu bölgede yatırım fırsatlarının 2025 yılına kadar 5.6 trilyon dolara çıkması beklenmektedir (The World Economic Forum, 2020). Özellikle Afrika, protokollerini 2019'da imzaladığı Afrika Kıta Serbest Ticaret Bölgesi'ni (*African Continental Free Trade Area-AfCFTA*) kurmaya karar verdikten sonra beklentiler güçlenmektedir (Africa Growth Initiative, 2019:2). AfCFTA, dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi olacaktır. Bu, Afrika Boynuzu da dâhil olmak üzere Afrika kıtasına uluslararası ve bölgesel yönelim şansını artıracaktır. Her halükârda, yukarıda belirtilen yaklaşımlara göre, Afrika Boynuzu'ndaki uluslararası ve bölgesel eğilimlerin olumsuz ve olumlu sonuçları olacağı şeklinde değerlendirme yapmak mümkün görünmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmenin bir sonucu olarak, dünyanın iki kutuplu veya çok kutuplu bir uluslararası sisteme doğru ilerlediğini söylemek mümkün iken; Afrika Boynuzu'ndaki bölgesel ve uluslararası güçler arasındaki rekabet, uyumlu bir rekabet yaklaşımı olarak kabul edilebilmektedir. Ancak şiddetli rekabet yaklaşımı daha güçlü olmaya devam edeceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte ABD ve Çin'in Afrika Boynuzu'ndaki rekabet halinde olan bölgesel ve uluslararası güçlerin ön saflarında kalacağı iddia edebilmektedir.

Sonuç

XXI yüzyılda Afrika Boynuzu'n bölgesinin uluslararası politikada önemi konusunu sunduktan sonra bu çalışmanın en önemli bulgularının görüntülenmesi ile ilgili olarak, ilk başta Afrika Boynuzu'n bölgesi, stratejik konumu ve doğal zenginliği nedeniyle siyasi, ekonomik veya askerî-güvenlik açısından uluslararası arenada önemli bir bölge olduğu sonucuna varmıştır. Bu önem nedeniyle, ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Hindistan gibi bölgesel ve uluslararası güçlerin Afrika Boynuzu'ndaki rekabet bulunmasının ana sebebidir.

Ayrıca, araştırmanın ulaştığı sonuçlar arasında Afrika Boynuzu'ndaki bölgesel ve uluslararası rekabetin bölge ülkelerine olumlu ve olumsuz etki vardır. Olumlu yönler özellikle ekonomik ve askerî-güvenlik çerçevesine ilişkin olarak; Çin gibi Afrika Boynuzu'ndaki rakip uluslararası güçler, Afrika'ya yatırım fırsatları sunmuştur. Çinliler, esnek ekonomik politikalar benimsemiş, Afrika ülkelerine sert ve haksız olarak nitelenebilecek koşullar dayatan Batılıların aksine ılımlı ve içişlerine karışmayan tutumlar sergilemişler.

Olumsuz modeller hakkında şunlar söylenebilir: ABD, Çin, Fransa ve diğer büyük uluslararası güçlerin askerî varlığı, bölge ülkelerini onların politikalarına tabi kılacaktır. Onlar arasında herhangi bir değişimin oluşması, Afrika Boynuzu'ndaki siyasî olayların gidişatı üzerinde doğrudan veya dolaylı etkide bulunacaktır. Buna ek olarak, bölgedeki ABD'nin politikasına bakılığında, Amerikalıların Sudan'a uyguladığı boğucu ekonomik yaptırımlar nedeniyle, ülkede siyasal çalkantılara ve ekonomik çöküşüne yol açmıştır.

Her hâlükârda, Afrika Boynuzu'ndaki bölgesel ve uluslararası rekabetin kaderinin, barış veya başka durumlarda uluslararası sistemin kaderine bağlı olduğunu söylenebilmektedir. Son olarak, söylenebilecek şey, Afrika Boynuzu'nun tüm standartlara göre hayati ve önemli bir bölge olduğu için, ister Afrika kıtası içinden ister dışından tarafsızlık koşuluyla akademik araştırmacılar için öncelik olmayı hak etmektedir.

Kaynakça

- Abdu, M. A. (2012). *Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Tarih Anabilim Dalı. s. 207.
- Abdul-Rāzzaq Ali, O. (t.y). *Afrika Boynuzu - Tarih ve Jeopolitik*. Katar Üniversitesi: Dokümantasyon ve Beşeri Bilimler Merkezi]. s. 366.
- عبد الرزاق علي عثمان، (د ت) القرن الأفريقي- التاريخ والجيوبوليتيك، مركز الوثائق والدراسات الإنسانية، جامعة قطر.
- Sıradağ, A. (2017). *Türkiye-Somali İlişkileri: Sebepler, Dinamikler ve Meydan Okumalar*. Sakarya: Ortadoğu Yıllığı (Ağustos 2017) İMAK Ofset Basım Yayın. s. 704.
- Adu Boahen, A. (1987). *Histoire Générale de l'Afrique: VII: l'Afrique sous Domination Coloniale, 1880-1935*. Comité Scientifique International Pour la Rédaction d'une Histoire Générale de l'Afrique. UNESCO. s. 22.
- Africa and the British Empire Maps, <https://www.britishempire.co.uk/maproom/africamaps.htm>. Erişim tarihi: 12.12.2020.
- Africa Growth Initiative. (2019). *Keys to Success for the AFCFTA Negotiations*. [https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/05/Keys to success for AfCFTA.pdf](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/05/Keys%20to%20success%20for%20AfCFTA.pdf). sayfasından erişilmiştir. s. 2.
- Aglionby, J. (2017). Djibouti Finalising Deal for Saudi Arabian Military Base. *Financial Times*. (17 Jan. 2017).
- [AhedMuslim, Al-Shaqabh., SayelFalah, Miqdad. (2018). *Yükselen Güçlerin Işığında Yeni Uluslararası Düzen - Çin Modeli: 1991-2016*. İnsan ve Sosyal Bilimler Çalışmaları. Cilt: 45. Sayı: 2. 2018]. s. 276.
- عاهد مسلم المشاقبه، صايل فلاح مقداد. (2018). النظام الدولي الجديد في ظل بروز القوى الصاعدة- الصين نموذجا: 1991-2016. دراسات العلوم الإنسانية والاجتماعية، المجلد: 45، عدد:2، 2018.
- [Assem, Fatehu Rahman. (2012). *Afrika Boynuzu'ndaki Güç Dengesini Değiştirmek*. Khartum: Gelecek Çalışma Merkezi]. s. 165.
- عاصم فتح الرحمن، (2012)، تغيير موازين القوى في القرن الأفريقي، مركز دراسات المستقبل، الخرطوم.
- [Ayman, AsseyidShabana. (2005). *Afrika'da İran Siyaseti: Yeni Ufuklar. Uluslararası Politika Dergisi*. (Sayı 160, Nisan 2005). s. 26.
- أيمن، السيد شباتنة، (٢٠٠٥)، السياسة الإيرانية في أفريقيا: آفاق جديدة، مجلة السياسة الدولية، العدد ١٦٠، القاهرة، أبريل ٢٠٠٥.
- Charles, A. Kupchan. (2014). *Unpacking Hegemony: The Social Foundations of Hierarchical Order: Power, Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. ss. 19–60.
- David, B. (2000). *The Dynamics of Global Governance, European Overseas Empires: 1415-1980*. New Haven NJ: Yale University Press. s. 2.
- David, W. Phillipson. (2012). *Foundations of an African Civilization: Aksum and the Northern Horn 1000-AD 1300*. Printed and Bound by CPI Group, UK. s. 95.
- Davutoğlu, A. (2002). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları. s. 208.
- Degu, W. A. (2002). *The State, The Crisis of State Institutions and Refugee Migration in The Horn of Africa: The Cases of Ethiopia, Sudan and Somalia*. University of Amsterdam, https://pure.uva.nl/ws/files/1062206/48477_UBA002000875_16.pdf sayfasından erişilmiştir. s. 182.
- Didier, T. Djoumessi. (2009). *The Political Impact of the Sino-U.S. Oil Competition in Africa*. London: Adonis & Abbey Publishers Ltd. s. 178.
- Djibouti; <https://www.universalis.fr/encyclopedie/djibouti/1-geographie>. sayfasından erişilmiştir.

- East African and The Horn of Africa in 2022: An Outlook for Strategic Positioning in the Region*. East Africa GIS data. East Africa Borders File – Administrative Layer Package March 2017. <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2017/03/OBS-Prospective-huma-East-Africa-Horn-mars-2017/> sayfasından erişilmiştir. s. 4.
- Gebru, T. (2009). *The Ethiopian Revolution: War in the Horn of Africa*. London: Yale University Press. s. 2.
- Gérard, Prunier. (2016). *La Corne de l'Afrique Dans l'orbite de la Guerre au Yémen*. Le Monde Diplomatique. (Septembre 2016).
- Harriet, Bigas., Tim, Morris. (2012). *The Global Water Crisis: Addressing an Urgent Security Issue*. Papers for the Interaction Council 2011-2012. Hamilton, Canada: UNU-INWEH. s. 50.
- Harry, Verhoeven. (2018). *The Gulf and the Horn: Changing Geographies of Security Interdependence and Competing Visions of Regional Order*. Qatar, Doha: School of Foreign Service, Georgetown University in Qatar, Doha. s. 350.
- Jessica, Larsen., Finn, Stepputat., (2019). Gulf state rivalries in the Horn of Africa: Time for a Red Sea policy?. <https://www.diis.dk/en/research/gulf-state-rivalries-in-the-horn-of-africa-time-a-red-sea-policy>, sayfasından erişilmiştir.
- Library of Congress, (1959). <https://www.loc.gov/item/2010592338/>, sayfasından erişilmiştir.
- [Mary Helen, Labia. (t.y). *Uluslararası İlişkilerde Ekonomik Çatışma*. (Çev. Hussein Haidar). Beyrut: Lübnan]. s. 63.
- ماري هيلين لابية. (د.ت). الصراع الاقتصادي في العلاقات الدولية، تعريب حسين حيدر، بيروت، لبنان.
- Mattia, C. Bertazzini. (2018). *The Long-Term Impact of Italian Colonial Roads in The Horn of Africa 1935 2000*. Economic History Department, London School of Economics and Political Science, Houghton Street, London, Economic History Working Papers No: 272/2018, <http://eprints.lse.ac.uk/87074/1/WP272.pdf> sayfasından erişilmiştir. ss. 4-7.
- Melahat, Yalçın. (2016). *Türkiye Somali İlişkilerinde El-Şebab Örgütünün Etkisi*. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi. (C. 4, No.2 2016). s. 32. <http://dergipark.gov.tr/yalovabaccd> sayfasından erişilmiştir. s. 32.
- Middle East Monitor. *Turkey Opens Largest Overseas Military Base in Somalia*. 5 Oct. 2017.
- Mohamed, E. Goher. (t.y). *Metal Pollution Assessment in the Surface Sediment of Lake Nasser*. Egypt: Egyptian Journal of Aquatic Research. National Institute of Oceanography and Fisheries pdf. s. 214. <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1687428514000776?to-ken=EE8189654303C67E86A76BD74DE7C670610FE838C1F9CCAC0E6826C0126300DE1FCFEAB5BBBFB7C928E5190CAA641F40>, sayfasından erişilmiştir.
- Numan, Hazar. (2016). *Türkiye Afrika İlişkileri: Türkiye'nin Dost Kıtaya Stratejisi*. Ankara: Akçağ Yayınları. ss. 142-143.
- Paul B., Henze. (1991). *The Horn of Africa: From War to Peace*. First published by The Macmillan Press LTD Houndmills Basingstoke Hampshire R021 2XS and London. s. 12.
- [Riyad, Zahir., (1966). *Ethiopiya tarihi*. Almaktaba Alanglo- Almasriyah, Kahire], s. 141.
- رياض زاهر، (1966)، تاريخ إثيوبيا، المكتبة الأنجلو المصرية، القاهرة.
- Serhat, Orakçı. (2018). *Türkiye Afrika İlişkileri: Tarihi Süreç. Yaklaşımlar ve Beklentiler*. İstanbul: Pelikan Basım. s. 185.
- [Shawqi, Abu Khalil. (2003). *İslam Dünyası Ülkeleri Atlası: Coğrafi, Tarihi, Ekonomik*]. s. 23 ve s. 154.
- شوقي أبو خليل، (2003)، أطلس دول العالم الإسلامي: جغرافي، تاريخي، اقتصادي، ط2.
- Sıradağ, A. (2014). *Understanding French Foreign and Security Policy towards Africa: Pragmatism or Altruism*. Afro Eurasian Studies. (Vol. 3). Issue:1. s. 107.

- Steven, Kaplan. (1992). *The Beta Israel Flasha in Ethiopia: From Earliest Time to Twentieth Century*. New York: New York University press.
- Teferi, Mekonnen., Nigatu, Gebremedhin., (2019). <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/78184/1/Geography%20Module.pdf>. s. 6.
- The World Economic Forum*. (2020). This Region will be Worth \$5.6 Trillion within 5 Years - But Only if It Accelerates its Policy Reforms <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/africa-global-growth-economics-worldwide-gdp>, sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı, İletişim Başkanlığı. Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Afrika Ülkeleriyle İlişkilerimizi Yoğunlaştırmakta Kararlıyız". <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler-detay/cumhurbaskani-erdogan-afrika-ulkeleri-ile-iliskilerimizi> sayfasından erişilmiştir.
- Van der Plas, T. (2017). *The Dutch in the Second Italo-Abyssinian War*. <https://core.ac.uk/download/pdf/84907763.pdf>, sayfasından erişilmiştir. s. 3.
- [Wael, I. (2008). *Somali: Sömürgecilikten Kurtuluş ve Terörle Mücadele Öyküsü*. Kahire: Mısır Kitaplar ve Ulusal Belgeler Genel Otoritesi]. ss. 48-49.
- وائل إبراهيم الدسوقي يوسف، (٢٠٠٨)، الصومال: قصة التحرر من الاستعمار والحرب على الإرهاب، ط١، الهيئة المصرية العامة لدار الكتب والوثائق القومية، القاهرة.
- Woodward, Peter. (2006). *US Foreign Policy and the Horn of Africa*. Wiltshire: Printed and Bound in Great Britain by Antony Rowe Ltd. Chippenham. s. 1.
- Woodward, Peter. (2013). *Crisis in the Horn of Africa: Politics, Piracy and the Threat of Terror*. London: Tauris. s. 10.